مەولەوی شاعیری ئازارو خەمە

حەمەکەریم هەورامی

ئەگەر لە دیدی مرۆڤەوە تەماشای ژیان بکەین دەبینین لە دوو حالەتی دژ بە یەك پێکهاتوە : خۆشی و ناخۆشی ، ناخۆشیەکەی خەم و ئازارە.

ئەو خەم و ئازارە لای هەندێ کەس دەبێتە بارێکی کوشندە و لە ژێریدا دەرناچێ ، لای هەندێکیش دەبێتە سەرچاوەی داهێنان و ئەفراندن.

ئەوانەی خاوەن بەهرە و ئەزموون بن خەمەکانیان لە بۆتەی ئەڤینداریدا قاڵدەدەن و دەیکەنە نەختینەیەکی ئەدەبی و هونەری، لە رشتەی شیعر و چیرۆك و ئاواز و گۆرانی و بەیازدا دەیهۆننەوە و وەکو تاجە گوڵینە لە گەردەنی ئەدەب و هونەری نەتەوایەتی دەکەن.

هیچ بەرهەمێکی ئەدەبی و هونەری و زانستی نییە سەرچاوەکەی نەچێتەوە سەر ئەڤین،ئەڤینی پر خەم و ئازاری بە چێژ، چێژی خۆشەویستی کە خەلاَتێکی یەزدانییە.

مەولەوی شاعیرمان و سەدانی دیکەش وەك ئەو لای نەتەوەکانی تر ئەو کەسە بەهرەمەندانەن کە توانیویانە خەم و پەژارە و ئازارەکانیان بکەن بە هەسوونە رەنگینەی بەر وەشتی بەهاری ئەدەبەکەیان.

ئەوە خەمەکانی (مەولەوی)ن بوونەتە قردێلەی هەمە رەنگ لە کەزی کیژانی قوتابخانەکانمان دراون ، ئەو گێل گێلەو چەناخ و لاگیرە و کلاَو زەر و هەیاسە و کەمەرەی جەمین جامانی شیعری کوردە ئەوە ئازارەکانی

مەولەوین وا دەدرەوشێنەوە ، ئەو گوڵاڵە هەمە رەنگانەی بەهار کە سایەیان بۆ دەروون مەلالان بەستوە ئەوە مەینەتەکانی مەولەوین لە پێ دەشت و لا پاڵی هەردەکانی ئەدەبی کوردیدا خێمەیان داوە.

مەولەوی هەمیشە ئارەزووی کولانەوەی زامەکانی خۆی کردووە بۆ ئەوەی لە ئیش و ئێشیان فەرامۆش نەبێ ، تا بەو کولانەوە یادەوەری برینی خەدەنگی ئەو مژگانانە کە بە سەوقات پێ ی بەخشرابوو لە بیر نەکات و لە پەنای بەسۆهاتنەوەیاندا شیعری ئاسکی گوڵ رەنگ بەرهەم بدا.

خەمی عاشقانی دڵ بریندار خەمێکی هەم بە چێژە و هەم بە پیت و پێزە.

تۆ وەرە بە ناو دیوانەکەی (مەولەوەی) دا گەشتێك بکە ، هەست دەکەی شیعرەکانی لە ناو رووباری خەم و ئازاردا بۆ جوانکاری شە پۆل دەدەن.

جگە لە مەولەوی و بێسارانی کەم شاعیر توانیویانە وەك ئەوان راوی خەم و ئازارەکانی خۆیان بکەن و دیمەنی هەمەجۆرەی وێنە شیعریان لێ بەرهەمبێنن ، ئە و وێنە شیعریانە کە مەولەوی لە خەمەکانی خۆی ئەفراندوونی نموونەیان لە شیعری رۆژهەلاتدا کەمە ،

ژیان قەیتانێکی دوو رەنگە. خەم وخۆشی بە یەکەوە بەستووە ، خەمیش زەمینەی سەرهەڵدانی ئازار و ئێشە ، ئازار یان رۆحیە یان جەستەیی ، لە نێوان هەرووکیاندا پەیوەندییەکی میکانیزمی هەیە ، هەرکامیان بگری ئەوی تریانە.

ئەمانەی خوارەوە هۆکاری خەمەکانی مەولەوین : -

- هیجرانی یار
- بێ بەینەتی (بێ وەفایی)
- دەردو مەینەت
- سەرگەردانی

- زامەکان
- جگەر سووتاوی
- کۆسکەوتن
- بوونی رەقیب
- پیری و کزی چاوەکانی

بۆ ساتۆر و دامرکاندەوەی ئەو خەمانە هەندێك جاریش بۆ هروژاندنیان مەولەوی پەنا دەباتە بەر :

- مۆسیقا ⟵ دەف ، نەی ، سازو سەمتور.
- گۆرانی ⟵ مطرب ، مغنی
- ساقی و مەی
- سروشت

وەرن با یەك لە دوای یەك وێنە شیعریەکانی مەولەوی لە ناو تابلۆی غەزەل و چامەو فەردەکانیدا بدەینە بەر سەرنج ، بزانین چۆن هیجران و دەرد و مەینەت و سەرگەردانی و بێ وەفایی یارو سەرچاوەکانی دیکەی خەم بونەتە زەمینە خۆشکەر بۆ ئەفراندنی جوانترین شیعری هونەری ناسك و پاراو :

١- هیجران (دابران لە یار)

نموونە :

پەژارەت شادیم جەبێخ ئاوردەن
دووریت ریشەی دڵ خە یمەکەن کەردەن
فیراقت فەرقم وەتویتا کەرد
جیاییت ئازام جەهەم جیا کەرد ١٢٨

یان دەلیٚ :

بینایی وەراست درەی پر دەردم
ئای چەند سەر سەختییم لوای نەمەردم
بلیٚسەی کورەی هیجرانی بالآت
گەرمی مەحرومی تۆزەکەی پالآت

ئەو دوو نموونەو چەندین نموونەی دیکەی هیجران هەندیٚکن لە سەرچاوەی خەمەکانی مەولەوی خەمەکانیش لەناو قەریحەی مەولەوی دا لە هەتیتەی شیعر دراون بونەتە نەختینەی گران بەهای شیعری کوردی.

رەنگە هەندیٚ کەس بلیٚن هیجران و دابرانی مەولەوی لە چی ؟

لە کۆتاییی ئەم لیٚکۆڵینەوە دا مەولەوی خۆی وەرامی ئەم پرسیارە دەداتەوە .

دووەم / بیٚ بەینەت ، بیٚ وەفایی

نموونە :

من جەخیٚڵ خانەی مەینەت پامالم
کون بەینەت داریٚ پەرسۆ نەحوالم ١٥٠

یان دەلیٚ :

کەس بە ویٚنەی من پر مەینەت نەبۆ
گرفتاری دۆس بیٚ بەینەت نەبۆ ٣٩

سێ یەم / دەرد و مەینەت

نموونە :

من جفت مەعشوق دەرد هامرازمەن
چوون بازی سەرچل وادەی بازمەن ١٣٣

یان دەڵێ

سەر لەتەرەی خەم خول ئاوردەوە
تای کرژی مەینەت دووباد کردەوە ٣١٤

یان دەڵێ

ئازیز ! تەن وەنێش زامانت خەستەن
مەینەت پای ئامان وە زنجیر بەستەن ٤٩

چوارەم / سەرگەردانی

نموونە :

هیچ کەس مبتەلای دووری یار نەبۆ
چوون من سەرگەردان بێ قەرار نەبوو ٣٩

یان دەڵێ

ئازیزم ئاهیر دووری باڵای تۆ
جەستەم کەر وە بووڵ شەماڵ بەرد پەی کۆ ٤٥

لەوە سەرگەردانی تر هەیە کە جەستەی شاعیر بوبێ بە خۆڵەمیش و بە دەنگ باوە درابێ نەزانێ شەماڵ بۆ کوێ ی بردبێ.

پێنجەم / زامەکان

نموونە :

زامان تاونان هوناوان جۆجۆ
دەرد وەبانی دەرد یەجە دووری تۆ ٢١٣

یان دەڵێ:

گرمەی کورەی دەرد کوی تاقەت تاوان [1]
بۆ سفتەی جەرگم وەگەردوون یاوان ٢٨٧

یان دەڵێ:

هەر رۆ جە یحونێ مەرێزۆ چەنەم [2]
سارای دڵ بییەن وە هوناو و چەم

شەشەم / جگەر سووتاوی

نموونە :

هەلاَی کزەی زام جگەر گۆشەی وێم [3]
موو ئاساو ئایر هەر پێنج مەدان پێم ٥٤

---

[1] - تاوان= تواندنەوە

[2] - جەیحوون= رووبارێکە، رووباری فرمیسک

[3] - لە مردنی منداڵێکدا وتوویەتی

حەوتەم/ گۆسکەوتن

نموونە

دڵەی کۆسکەفتەن هەم تەم کەردەوە
پەردەی سەبووریش تەمام دڕ دەوە ۱۱۹

یان دەڵێ:

شورای عاشورا دیسان بەزمیش بەست
محرم ئاماو مەحرەم شی نە دەست [4]
ئەو خەریك نەچۆل شامی عەدەمدا
من نە (کەربەلا) ی سارای ماتەمدا. ۱٤٠

هەشتەم – بوونی رەقیب [5]

نموونە :

با ساتێ رەقیب دووریت بکێشۆ
شەوێ وێنەی من وەی رۆ وەنیشۆ ۵٠

یان دەڵی:

کام زامبی جەتۆ من نەویم نصیب
جەفا هەر وە من وەفا پێ رەقیب ۲۱۳

---

[4]- لە مردنی عەنبەر خاتوونی هاوسەریدا وتوویەتی

[5]– رەقیب لای شاعیرە کلاسیکیەکان هێمایە بۆ ئەو کەسە بەدکارانە کە دەبنە بایسی لە یەك کردنی دوو دڵدار ، یان هێمایە بۆ ئەو نەریت و بەند و باوانە کە دەبنە بەربەست لە ر ێی بەیەگ گەیشتنی دوو دڵدار

نۆیەم– پیری و کەساسی و هەژاری

نموونە :

پیری و فەقیری و کەسیفی هەرسێ
نەبۆ وەهیجران باری هیچ کەسێ ١٣٣

یان دەڵێ :

مطرب بۆ وەداد دڵگیر یمەوە
پیری ها ئاما وە پیریمەوە ١٢٧

دەیەم – کزی چاوەکانی

نموونە :

پەردەی لێلایی گرتەن دوو دیدە
وادەی خەڵوەتەن ئەی بەر گوزیدە

یان دەڵێ:

های رەقیب ئەو شۆن دیدەم هیجرەت کەرد
عومری کێ وەی رەنگ وە تاڵی ویەرد ٥٤٨

یان دەڵێ:

پەردەی پوسی گۆش نم کێشان کەم کەم
ئەمسەرەو سەرەن دووربینەکەی چەم

پیری و کەساسی و هەژاری و جگەر سووتاوی و کۆسکەوتن و تاڵی ژیان ئەو مەینەت و کارەساتانەن کە مۆرڤ دەخەنە ناو گێژاوی خەمەوە ئەو کەسە

بلیمەتە کە بتوانێ ئەو خەم و مەینەتانە بەرهەم بهێنێ، وەکو بێسارانی و مەولەوی کەژاوەی شیعریان لێ دروست بکات.

سەرچاوەی خەمەکان ئەو ئەستەنگانەن کە رێگرن و بەرەنگاری ئاواتەکان دەکەن لە جۆشدانی ئەزموونەکانی مرۆڤدا کاریگەیارن هەیە ، لەهەمان کاتتدا لایەنە خۆشیەکەی ژیان تامدار تر دەکەن لە رەتابەت و بێ زاری دووری دەخەنەوە.

هەر بەهرەو ئەزموونی قاڵ بووی شاعیرانە بتوانێ ئەو خەم و ئازارانە جەڵەو گیر بکات و لەناو وێنە شیعری نایابدا دەستەبەریان بکارت.

رێگەی ژیان بە گوڵ و رێحانە پایەنداز نەکراوە ، بەڵکو بە گوڵ و درك تەنراوە بە دڕی دڕکەکاندا نەرمی گوڵەکانت بۆ دەردەکەوێ.

مەولەوی بۆ دارمکاندنی تەوژمی خەم و ئازارەکانی پەنای بردۆتە بەر:

(١) مۆسیقا ⟵ شمشاڵ ، دەف ، ساز و سومتور ،

(٢) گۆرانی ⟵ مطرب ، مغنی ، ئاواز و مەقام

(٣) ساقی و مەی

(٤) سروشت

١- مۆسیقا

هەر لە کۆن زەمانەوە لە لای گەلان بەتایبەتی گەلانی رۆژهەلاَت مۆسیقا هۆکارێکی گرنگ بووە بۆ ئارام گرتنی خەم و پەژارەی تاك و بۆ سەقامگیرکردنی تەناهی کۆمەلاَیەتی. هەروەهاش لە کوردەواری دا دەرمانی دەردی بێ چارەیی دەروون مەلا لان بووە.

مەولەوی مۆسیقای بۆ دارمرکاندنەوەی کەف و کوڵی خەمە دەروونیە جۆشدراوەکانی بەکار هێناوە یان بۆ هروژاندن و ختوکەدان و سۆراحکردنیان بووە.

ا – نموونە بۆ دەف

دەروێش ئەهلی خەم هەر یەند جەم مەبۆ
پای کاو دەروون هەر یەند تەم مەبۆ

یان دەڵێ:

سا دەروێش وە عیشق مەولای دەروێشان
وەیا هۆی وەسۆز ریازەت کێشان
هەر پاسە مەبۆ زەلیلی دەخیل
چینە زیاتر مازەم وە زەلیل
پەی دیگ دەروون جۆش کوڵ و کەف [6]
تەسکین نمەك کزەی کەف و دەف
بەو ئائیرەوە بەو دائیرەوە
خاس بنیەر هەستیم وە ئایرەوە
بەڵ ئیمشەو خەمان شیونان کەلەك
تا سەحەر چۆن بۆ گەردەش فەلەك ٦٠

دیـارە مۆسـیقا ریـشەی دڵ کەنـدەو دڵدانـەوەی مـەگێزە خەفـەتکراوو خنکاوەکانی ناخی دەروونە ، لە ناخدا خۆیان مڵاس داوە وەك ئـاگری بـن کـا بە ئاستەم دەسووتێن.

مۆسیقا کـە زار دەربرینـی ئەوانـە کلپـەیان پێـدەدا و دەیانتەقێننـەوە و کەڵەکەیان تێك دەدا.

ب – نموونە بۆنەی (شمشاڵ) بۆ جۆشدانی ئازارەکان :

---

[6] – (دیگ) قازان : مەنجەڵ - (ئائیرە): ئاگر - (دائیرە): کەلەی دەف

ئەی چی درەنگەن سامەکەر درەنگ
فیدای پە نجەت بام ئەی باوەر وەدەنگ
بجۆشۆ هەرکەس وەقەد نالەی وێش
بنۆشەو هەرکەس وە پیالەی وێش ٤٢

پ – نموونە بۆ ساز و سەمتور:
مغنی کۆکەر سازانت وەهەم
سەمتورێ تارێ وەهەم کەرە جەم ٤١

٢ – گۆرانی :

بۆ ئاواز و گۆرانی مەولەوی بۆ ساتۆرکردنی خەمەکانی پەنا دەباتە بەر مطرب و مغنی[٧]

نموونە بۆ (مطرب)
مطرب یەکارەن مەرسیا سەنگی
من پەی حالەوە تۆ وەی بێ دەنگی ٢٨٨

نموونە بۆ (مغنی)
های مغنی تار حە نجەرەی وەشتەرز
وەسەر پە نجەی ناز با وەرە ئەو لەرز ٢٨٧

7-(مطرب) و (مغنی) دوو وشەی عەرەبین هەردوکیان گۆرانی بێژن ((مطرب)) ئەو کەسەیە لە کاتی گۆرانیدا دەست بە گوێوە دەنێ و (مغنی) یش گۆرانی بێژە بەلاّم لەگەلّ گۆرانیدا تار لێدەدات.

نموونە بۆ مقام

تـا مطرب وەساز حە نجەرەی بێگەرد
هۆردۆ مەقـامێ دەوا کەرۆ دەرد
بەل ناکاو نەیچی بەیۆ جەلاوە
وە مەقـامەکەی قەقنەس ئـاساوە [8]) ٣٠

٣ – سـاقی و مەی

بەکارهێنـانی زارەوەی ساقی و مەی لە ئـەدەبی کلاسیکی رۆژهەلاتـدا لـە جوانکاری و هێمـا سـازی دا جـێ ی خـۆی کردۆتـەوە ، لای ئـەو شـاعیرانە کـە خولیـای سـۆفیگەریان هـەبووە بـۆ مانـا مەجازیەکـەی بـەکاریانهێناوە یـان بەکارهێنانەکەی لە ژێر کاریگەری چاولێکەری پێشینانـدا بووە.

سـۆفی و شـاعیرانی کـورد لـە (سـەهرەوەردی) و(مـەلای جزیـری) و (ئەحمەدی خانی) و (بێسارانی) یەوە تـا دەگـاتە مەولەوی لە شیعرەکانیاندا (ساقی و مەی) یان بەکار هێناوە، جگە لەو هۆیانەی سـەرەوە لـە لایەکـەوە ئـەدەبی سـۆفی گـەری و لەلایـەکی دیکـەوە ئـەدەبی فارسـی – بەتـاییـەتی شیعرەکانی (حافظ) – کاری تێکردوون

مەی هێمایە بۆ ئەو مەیە رۆحیە کە گوایا رۆژی (الستْ) دا نۆشیویانە

گوایە خوای گەورە لە رۆژی ئەزەلدا پرياری بە (الستْ) ئاراستەی گیانی ئادەم زاد کردوە لەبـەر ئـەوەی لـە و رۆژەدا سـۆفیەکان بـە دیـتن و تـەجـەللی خودی خوا سەر مەست دەبن وەرامی پرسیارەکەی خوایان نە بە (نعم) نە بـە (بلـی) نەداوەتـەوە چـونکە لـەو کاتـەدا ئـەوان بـە مـەی عیـشقی یـەزدانی

8– قەقنەس باڵندەیەکی خەیاڵیە ، دەنوکی وەکو شمشاڵ چەندین کونی تیایە، بە چەندان ئاواز دەخوێنێ تا ئاگری تێبەردەبی

سەرمەست بوون و حەرەجیان لەسەر نەبووە لە (مایزال) یشدا حەرەجیان لەسەر نەماوە).

مەبەست لە ساقیش لای ئەوان ئەو خوایەیە کە ئەو (مەی ئەزەلی) لەو رۆژەدا بەدەمیانەوە داوە (

ئەوەتانێ (جلال الدین الرومی) کە یەکێکە لە سۆفیە گەورەکان دەڵێ :

(الله ساقینا والله خمرنا والله یعلم ای حب حبنا)(١)

ئێمە پێمان وایە مەولەوی سۆفی کەس نەبووە و شیعرەکانی نموونەی راستەقینەی شیعری و رۆمانسین و ناچنە خانەی ئەدەبی سۆفیانەوە، چونکە ئەدەبی سۆفیانە ئەدەبێکی مەسلەکیانەی پر شەتەحات و ورێنەیە.

بۆیە مەولەوی کە زاراوەی ساقی و (مەی) بەکارهێناوە مەبەستی پەنا بردنە بەر پەروەردگار کەسەرچاوەی هەموو خۆشی و ناخۆشیەکە.

بابزانین مەولەوی چۆن سەودای لەگەڵ (مەی) و (ساقی) دا کردوە

ا – بۆ پاماڵکردنی ئەو هەست و ئەستە روحیانەیە کە لە قوڵاییی ناخیدا جەم بوون.

نموونە :

دەخیلم ساقی گەردەن سیم قاڵ
بزانەی خەم چۆن کەردەنم پاماڵ
جامێ جەمەعجوون دمرد ئەو گاران
دوود وا مەندەی بەزمەکەی یاران[9] – ١٧٠

ب – هەندێ جار هەیە مەولەوی بە خەیالی مەی خواردنەوە زەینی سر دەکات بۆ ئەوەی خۆی ئاسودە بکات.

---

[9]-(ئەوگاران): گرفتاران، (دوود) خەڵتەی بنی قاپی شەراب (وامەندە)، پاشماوە

نموونە :

ساقی سادەخێل جام مەی وەکەف
دەروێش ئامانەن کەفیٚ لە رووی دەف
ئێمەیچ باساتیٚ بەزمیٚ مان جەمبۆ
لادیٚ هەر خاسەن ئەرسەد کەم کەم بۆ - ٢٠٤

ج – هەندیٚ جار مەولەوی کە داوای مەی لە ساقی دەکات بۆ ئەوەیە بەو مەیە کەمەی یەزدانیەو دەرخواردی یەکێك دەدریٚ کە ئەجەلی هاتبیٚ ، مەولەوی داوا لە یەزادان دەکات مەی دەرخوارد بکا بۆ ئەوەی گیان بدا و لە دونیای فانی دەرچیٚ و بۆ دونیای باقی بگەرێتەوە

نموونە :

یاران و وێردەن نۆبەمەن دەی دەی
ئیسا وەکاران ساقی نەشئەی مەی ٦٦٥

یان دەڵی :

مطرب مەقامیٚ دەردم ناچارەن
ساقیا جامیٚ دۆس انتظارە ن

یان دەڵی :

بازارن وا دەی مامەڵەن ساقی
ها بگرە فانی وەی بدەر باقی ٣٤١

٤ – هەندیٚ جاریش داوا لە ساقی کە خوایە دەکات یارمەتی بدات نەهێڵیٚ پیری کەنفتی بکات .

نموونە

ساقی ! پام بەستەی زنجیر پیرین
دەسم دامانت وادەی دەستگیرین

یان دەڵێ:

هەروەزوو مەردەن نیم نەفەس باقی
پڕ کەر جامەکەت دەخیلم ساقی

٥- هەندێ جار هەیە (مەی) یەکەی ساقی بۆ پاکژکردنەوەی ژەنگی ناو دڵە

نموونە :

ساقی ئینە بەزم وصل یارانەن
چەرخیچ هەر ئەو چەرخ هەردە جارانەن
دەورێ دەر وەنەم وە پیاڵەوە
ژەنگ دڵ ودزاخ مەی بماڵەوە ٦٨

٦ – جاری وا هەیە مەبەستی (ساقی) خوای پەروەردگارە کە هەڵسوڕێنەری ئاسیاوی چەرخ و گەردوونە :

نموونە :

ساقی گرد ئاورد یاران هام فەرد
مدۆ نەدەماخ ئاسیای چە پگەرد ١٩٩

٤ – سروشت:

سروشت و هەموو دەورو بەرو ژینگە و زیندەوەرو نازیندەوەر دەگرێتەوە

ئەوەی لە دیوی دەرەوە سەیری بارەگای شیعرەکانی مەولەوی بکات رەنگە بلێ : داخۆ مەولەوی لەژێر باری ئەو هەموو ئازار و خەمە قورسەدا توشی رەشبینی نەهاتبێ ؟.

ئەوەی راستی بێ مەولەوی خەمی هەموو مرۆڤی لەخۆی دا بەدی کردوە ، لەگەڵ ئەوەشدا لەرێی جوان دیدەیی ژیان نەیترازاندوە بەڵکو وەکو هونەرمەندێکی بە توانا ئەو هەموو ئازارو خەمە بە پەرە مووچی خامەکەی جەڵەو بەندی کردون و بە ئەسپاییی لە بەردی مەحەکی داوون و (١) کردوونی بە دەنکە مرواری و مەرجان.

لە رشتەی شیعردا بە بەر گەردەنی ئەدەبەکەمانی کردوون بەو کارەی دیوە ناخۆشەکەی ژیانی کردوە بە هونەرێکی رووناك دیدەو نەمر شیعری کوردی کردوە بە ئەستێرەیەکی درەوشاوەی ناو ئاسمانی ئەدەب.

دیوە تاریکەکەی ژیانی وا بۆمان روناککردۆتەوە کەچی کە روو بەرووی سروشت بۆتەوە لە دیدی منداڵێکەوە کە رووی لە دایکی بێ وا تەماشای سروشتی دایکی کردوە خۆی لێ جیا نەکردۆتەوە لە ئامێزی گەرم و پڕ لە عیشوەو نازیدا ئارامی گرتوە.

کاتی کە وەسفی چوار وەرزەی ساڵ و گوڵاڵە و لالەزارو شلەی پای کاوان و شەماڵ و تەڵمیت باران و سەرخێڵی کاروان و گەرمیان و کوێستان دەکات ئەو نیشتمانە لا شیرین دەکات نازانی چۆن پایەندازی بکەیت ، سروشت بە گشتی و وردە والاکانی بە تایبەتی خۆیان چەند جوانن ئەو جوانیەش کە لە پەنایاندایە بۆت بەرجەستە دەکات.

کەواتە ئازار و خەمەکانی مەولەوی تەنیا ئەزموونەکانی قاڵ کردووە و نەبونەتە تەم و مژی رەش بینی و بەر دیدی مەولەوی تاریك بکەن.

بەردی مەحەك جاری وەها هەیە پێی دەوترێ سەنگی مەحەك ، ئەو بەردە خەیاڵیەیە کە پێی گوتراوە بەردی فەیلەسوفەکان ، گوایا هەرشتێکیان پیا سویوە بووە بەزێر

سەیر کەن چۆن وەسفی وەرزی بەهار دەکات :

نازك تەدارەك فەصل وەهارەن
شیرین ئارایش هەردەو کۆسارەن
گوڵ چوون رووی ئازیز نەزاکەت پۆشان
وەفراوان چوون سەیل دیدەی من جۆشان
مدیان گولاڵان نە پای دەربەندان
ئەو یەکتر وێنەی ئارەزوومەندان ٤٥١

یان لە وەسفی زستانا دەڵێ:

زستانەن وەی رەنگ وە گەردوون یاوان
گێجیای لول گێج کلێڵەی کاوان

تا دەڵێ :

چ شیرین زەر گەر تۆفی هەوای سەرد
گۆشەواره نەگۆش نەو نەمامان کەرد

یان دەڵێ:

نەسیم پە نجەی پات ئەر سەردی کێشان
بدارەش نەتوی دڵ دەرون رێشان ٥٥٨

کێ وەکو مەولەوی توانیویەتی نهێنی فره ناسك و وردەکانی گەردوون وا دەستەمۆی سەر نوکی خامەکەی بکات و شیعری رەنگینیان لێ بەرهەم بێنێ ئەمە ئەو پەری ئەفراندنە یان کێ توانیویەتی وەسفی ئافرەت بەم جۆره بکات.

عەرەق چووم شەونم نیشتەم لە رووی گوڵ
تەر کەردەن تاتای توغراکەی سونبڵ

خوو) ئارەقی بەدەن

یان دەڵێ :
دیدەش یەند خەیاڵ باڵات بی تێشدا
راگەی خاو نەبی بویەرۆ پێشدا 185
یان لە وەسفی خانمێکی جافدا دەڵێ :
ئینا عادەتێن وەظاهیر ئامان
وەرنە هەی سەرخێڵ نازك ئەندامان
تۆ ئیند نازکیت جە حەد ویەردەن
بینایی خەیاڵ راگەش گوم کەردەن
صفات خەجالەت دان وە جامی جەم
دیدەی بەد مەرعەکس ویش بدیو وەچەم
دیدەی بەد دەردش نادیاری بۆ
جەکۆ موینۆت تا لێت کاری بۆ ؟ 253 – 252

هەروەها چەندین نموونەی دیکە هەن کەوا هەست دەکەی لە قەریحە و بەهرەی شاعیرانەدا سروشت بووە بە سرۆش و لەناو دیمەنە شیعرو ئایابدا تواونەتەوە ، بە خویندنەوەیان دەرگا داخراوەکانی سۆز بۆ ژیانێکی نوێ دەکرێنەوە.

نەڤیندارى مەولەوی

لە پێشەوە کە نموونەکانی هیجرا نمان خستە روو ئەو پرسیارە هاتە پێشەوە کە ئایا کێ لە مەولەوی هیجرانی کردووە؟
ئایا مەولەوی گیرۆدەی دڵداری بووە؟

بەڵێ گیرۆدەبووە ، دڵدارییەکەی بە دابڕان و تێشکاندن کۆتایی هاتووە، ئەگەر وانییە ئەی ئەو شیعرانە کە پڕن لە خورپەی خۆشەویستی لە کوێوە هاتوون ئەو شیعرە برینداراو پڕ لە ئازارانە لە تێشکاندنی دڵێکی بریندارەوە نەبێ هەڵناقوڵێن، مەولەوی لە دوو تۆی بەیتەکانیدا پێ لە دڵدارییەکەی سەرنەکەوتووی خۆی دەنێ وەکو لەمەو پاش روونی دەکەینەوە.

مەولەوی لەو ئەڤینداریە تێشکاوەیدا تەنیا ئازارو خەمی بۆ ماونەتەوە ئەوانیشی لە بەرهەمی بە پێزدا داڕشتوون، با جارێ کورتە باسێکی دیاردەی ئەڤین بکەین تا بزانین ئەو دیاردەیە لە کوێوە سەر هەڵدەدا :

هەموومان ئەوە دەزانین کە گشت زیندەوەران بۆ ئەوەی بەردەوام بن لە ژیانداو جۆرەکەی خۆیان بپارێزن پێویستیان بە دوو شت هەیە : خۆراک بۆ ژیانی خۆی زاوزێکردن بۆ مانەوەی جۆرەکەی.

لە پشت پرسی زاو زێوە چەندین پاڵنەر هەن کاریان تاودانی مرۆڤە بۆ هێنانەدی ئەو مەبەستە بە سەر هەموویانەوە (ئەڤین و خۆشەویستی) یە کە بە چەندان هەست و سۆزی ناسک ئاوێزان کراون بۆ مانەوەی جۆرەکەی خۆیان پەیوەندی بە توخمی بەرانبەرەوە دەرەخسێنن، لە هەمان کاتدا تارای خۆشەویستی بە بەر ئەو بەرانبەردا دەکات بە کارێکی وەها ئارام لە خۆشەویستدا نامێنێ و بەرانبەرەکەی وا خۆشەویست دەکات ئەگەر هەردوو چاوی لەبەر پێیدا دابنێ هێشتا

پێ ی کەمە، ئالێرەوە خۆشەویستی سەرچاوەی دەگرێ و هیچ زیندەوەرێکی لێ بەدەر نابێ.

ئەڤین کە هات و بەرانبەرەکەی خۆی دەست نیشان کرد، وەنەبێ بەرانبەرەکە بە ئاسانی بڵێ فەرموو ئامادەم.

مرۆڤ لە ناو کۆمەڵدا دەژی، کۆمەڵ ئاین و یاساو داب و نەریتی هەیە، ئەوانە هەموو لەبەر دەم ئەڤینی ئەو دوو دڵدارەدا ڤیت دەبنەوەو دەبنە

ریگری بە یەك گەیشتنی ئەو دوو دڵدارەو دڵداریەکەیان هەندێ جار تووشی نوشتانەوە دەکەن و لە یەکتری بێبەش دەبن.

لەو روانگەوە کە تەماشای خۆشەویستی دەکرێ سێ بەشی هەیە :

یەکەم: ئەو خۆشەویستییەیە کە کۆتایی بە یەك گەیشتن دێ.

دووەم: دڵداری یەك لاینە: ئەوەیە لە یەك لاەوە دڵدار بۆ یارەکەی بسووتێ بەلام لایەنی دووەم گوێی ناداتێ یان پێی نازانێ.

سێیەم: دڵداری چینایەتییە : ئەوەیە یەکێك لەو دوو دڵدارە لە چینێکی دیارو داراو خاوەن پایەو سایەی کۆمەلایەتی بێ،

ئەویتر لە چینی هەژاران بێ، کەچی دڵداریەکەیان دوو لاینەیە، بەلام دیوارە سەختەکەی نیوانیان کە چینایەتییە رێ بە یەك گەیشتنیان نادات، ئەم جۆرە دڵدارییە بە تین و کارگەرترە، هەتا ئەو دوو دڵدار بمێنن بە ئازاریەوە دەنالێنن.

دڵداری یەك لاینەو چینایەتی لە لای میللەتان بوون بە نەختینەی گران بەهای ئەدەب و ئاوازو گۆرانی و هونەر. لێرەدا پرسیارێك دێتە پێشەوە ە ئایا دڵداریەکەی مەولەوی لە کام جۆریان بووە؟

ئێمە لێرەدا ناتوانین پڕ بە دڵ بڕیار بدەین لە کامیانە، چونکە مەولەوی ئەو دڵداریەی کە لە شیعرەکانیدا دەیدرکێنێ ئەوە پیشان نادات کە لەم جۆریان بووە.

ناشزانرێ داخۆ کەی و لە کوێ گیرۆدەی ئەو دڵداریە بووە، بەلام ئەوە بەر ئەنجام دێ کە دڵداریەکەی لە سەردەمی فەقێیەتیدا بووەو، سەرمایەی فەقێ تەنیا کتێبێکی شڕۆڵەی خوێندن بەولاوە چیتری نەبووە.

با سەرنجێکی ئەم سێ بەیتەی مەولەوی بدەین :

دیاکەی وە شەرم جە پەنجەرەی ناز

تاتا ریشەی جەرگ بەر ئاوەرد وەگاز

پەترۆی زامەکەم هەم لا بەردەوە
وەخت بیٚ سارێش بیٚ تازەش کەردەوە
تیریٚ هەوا دا وە پەنجەی بێگەرد
دا نە پەڕەی دڵ تا سۆفار و یەرد.٢٦٠

ئەو یارە کە پەنجەی ناز تیرێکی بە مەولەوی هەوا داو بە سەری کردەوە ئەوەتانیٚ ئەو یارە مەولەوی لە بیر چووەو رووی لیٚ وەرگێراوەو وازی لیٚ هێناوە یان شووی بە یەکێکی تر کردووە، ئەوتانیٚ مەولەوی لەسەر ئەو کارەی سەرجەنشتی دەکات و دەلیٚ :

منت شی جە ویر خاست کەردیدەم
بە وێت خاتر شاد خاست کەردیدەم

دوای ئەو سەرزەنشتە روو دەکاتە یارە بێوەفاکەی و دەڵیٚ :

سا هەر سۆزەی خۆش ئاە سەردی من
هەر کوورە پڕتاو گەرمی دەردی من
هەر وەفای دەم دەم ئاشنای ئەو
هەر ئەو عەهدو شەرت رووبەرایی ئەو. ٥٤١

واتە بۆ خوا بڵی جۆشی هەناسەی ساردو کوورەی گەرمو پڕ تاوی من بەراورد بکە لە تەك وەفای تاو تـوی رووکەشی و رووپامایی ئەو یارە تازەیەت فەرقیان ئاسمان و ریسمانە.

لە کۆتایی ئەو چامەدا پیٚ لە دڵداریە شکاوەی خۆی دەنیٚ و کە یارەکەی وازی لیٚ هێناو رووی لە یارێکی تر کرد،

لەم بەیتانەی خوارەوە ئەو شاهێدیەی لە سەر خۆی و بێسارانی دەدات. کە ئەمیش وەکو ئەو تووشی ئەو جۆرە دڵداریە کوشندەیە بووە و دەبیٚ لە ژێر باریدا بەرگە بگریٚ.

ئەوتانێ دەڵێ :

های رەحمەت ئەو قەبر سەودایی کامڵ
سەرمەشق مەینەت (بێساران) مەنزڵ
یانە وێرانی هەر وە من ئامان
مەتاوو گرتەی کەسێوی دامان. ٥٤٢

ئیدی دڵی خۆی بەوە دەداتەوە کە ئەو کارەساتە بە سەر ئەودا هاتووەو مەگەر هەر بەسەر (بێسارانی)دا هاتبێت (١). کە ئەو سەرمەشق و پێشرەوی ئەو هیجران و دابڕاوەیە بۆیە جگە لەو هیچ پەنایە دیکە شك نابات دەستگیری بێ و دڵی پێ خۆش بکات.

مەبەست لە بێسارانی، مەلا مستەفای بێسارانی(١٦٤١-١٧٠٢) یە کە شاعیرێکی گەورەی دەڤەری هەورامانە

تێبینی : ئەو ژمارانەی کە لە بەیتە شیعرەکاندان ژمارەی لاپەرەکانی دیوانی مەولەوین..

سوود لەو سەرچاوانە وەرگیراوە :

١- (دیوانی مەولەوی) کۆکردنەوەی م. عبدالکریم مدرس
٢- الحب الالهی فی التصوف الاسلامی : الدکتور محمد مصگفی حلمی
٣- دیوانی بێسارانی _ لێکدانەوەی :حکیم مەلا صالح
٤- لێکۆلینەوەیەکی دەست نووسی نووسەر لە سەر مەولەوی :